

Pythagoras

Kamratföreningen försvarets tekniska officerare, avdelning Mälardalen, har besökt industrimuseet Pythagoras i ett soligt och varmt Norrtälje.

TEXT: Per-Arne Öhman

FOTO: Åke Olsson

Vi som deltog bjöds verkligen på ett intressant program i teknikkulturens tecken. Vi inledde dagen med att samlas utanför det levande industrimuseet Pythagoras. Där möttes vi av en guide som började med att berätta om museets uppkomst ur den nedlagda industri som en gång var den största i Norrtälje. I solskenet på fabriksgården, omgiven av fabriksbyggnadens tidstypiska, grovmurade tegelfasader, var det lätt att framför sig se de två ingenjörer som, fyllda av entreprenörsanda, år 1898 anlände till sitt nyinköpta markområde. Deras avsikt var att bygga upp en fabrik för tillverkning av räknemaskiner – därav företagsnamnet Pythagoras.

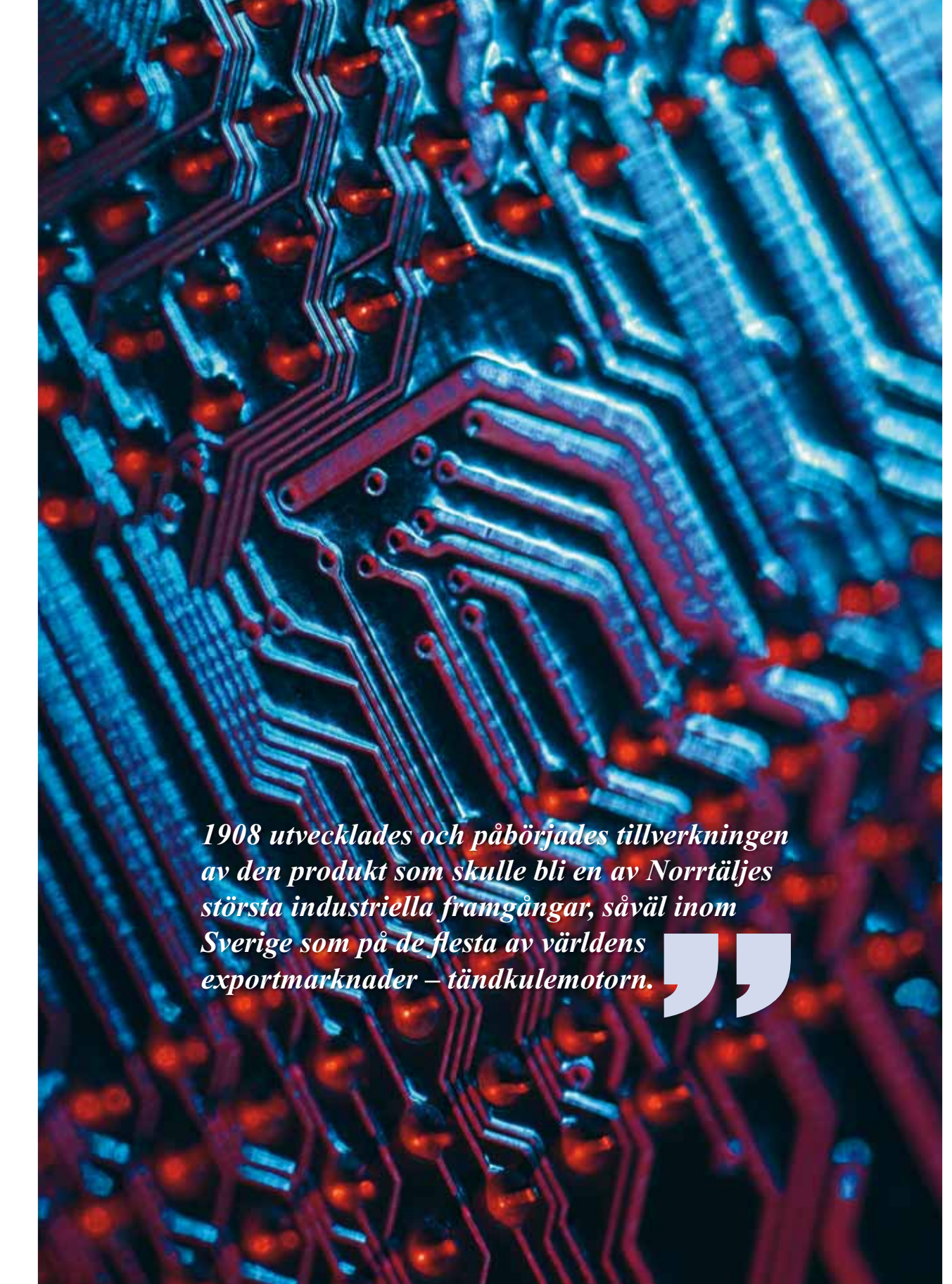
Befolkningen i området runt Norrtälje försörjde sig huvudsakligen på lantbruk och fiske, varför dess yrkeskunskaper var föga användbara för tillverkning av en för dåtiden komplicerad, finmekanisk produkt. Verkstadsmekaniker rekryterades därför från Eskilstuna. I anställningsförmånerna ingick möjligheten att bo på fabriken övervåning. Trots de rekryterade yrkesmännen blev räknemaskinens

funktion bristfällig. Friktionen i maskinens kuggväxlar gjorde att man inte orkade trycka ner den knapp som skulle sammanställa resultatet av det som matats in. Man gav upp räknemaskinerna och gick i stället över till att tillverka lås och diverse andra produkter i mässing.

1908 utvecklades och påbörjades tillverkningen av den produkt som skulle bli en av Norrtäljes största industriella framgångar, såväl inom Sverige som på de flesta av världens exportmarknader – tändkulemotorn.

Motorerna användes såväl för stationärt bruk som i båtar. Inom landet fick tändkulemotorn Fram ”liflig efterfrågan” och detsamma gällde på exportmarknaderna för motorn Drott.

Som för så många andra industrier växlade tiderna mellan uppgång och nedgång. Efterfrågan på tändkulemotorer minskade alltmer under femtiotalet, och slutligen lades produktionen ner. Man fortsatte med försäljning av reservdelar, även denna i alltmer sinande omfattning. Till slut fanns endast en gammal trotjänare kvar i fabriken, och när han gick

1908 utvecklades och påbörjades tillverkningen av den produkt som skulle bli en av Norrtäljes största industriella framgångar, såväl inom Sverige som på de flesta av världens exportmarknader – tändkulemotorn. ”

bort 1979 innebar det slutet för åtta decennier av tekniskt utvecklingsarbete, industriproduktion och vidmakthållande av levererade produkter.

Fabriken övergavs i fullt fungerande skick. Tidens tand svarade för ett långsamt förfall, påskyndat av traktens föns-terkrossare och andra intressenter av husförstörelse.

I början av 80-talet köptes området in av en byggnadsfirma, i syfte att riva fabriken och uppföra bostadsfastigheter. En lokal opinion växte fram för att rädda fabriken åt eftervärlden. Efter många spännande turer lyckades räddningen i sista stund, och den ideella föreningen Pythagoras kan därför i dag visa upp ett av de tio mest bevaransvärda industriminnena på Riksantikvarieämbetets lista.

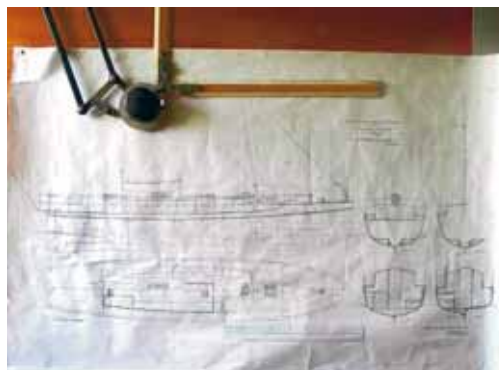

Nästan färdigrenoverad tändkulemotor.

Efter den spännande bakgrundsbeskrivningen var det så dags att kliva in i fabrikslokalen. Det första som slår emot en är lukten – den oefterhärmliga väldoft som kommer från skärolja, brännolja, smörjmedel, metallbearbetning, sot, gjuterisand, diverse kroppsodörer, remvax och allt vad som i övrigt användes i de gamla verkstadsmiljöerna. Att lukten finns kvar efter det att väder och vind huserat fritt i över tjugo år är väl en kvalitetsstämpel så god som någon!

Allt måste fungera vid konserten.

Ritningar över fartygsinstallationer finns kvar.

Visningen inleddes med att en tändkulemotor startades. Vilken höjare – att i den miljön, insupandes verkstadsdoften – lyssna till det mäktiga, djupa basdunket från den lågvarviga och långslagiga encylindriga motorn fick oss verkligen att inse att en del trots allt var bättre förr. Vi gick vidare med att bese alla de maskiner som använts vid produktionen. Efter det visste vi alla vad uttrycket ”lägg på en rem” härstammar ifrån, eftersom vi fick de remdrivna transmissionerna ordentligt demonstrerade för oss. Remtransmissionerna drivs av elmotorer, vilka i sin tur får kraft från fabriken eget elverk. Elverket är en generator som drivs av en riktigt stor, tvåcylindrig tändkulemotor med tryckluftsstart. Även denna motor startades, och här demonstrerades bland annat hur man genom de rätta handgreppen får motorn att ändra rotationsriktning.

Vi vandrade vidare bland sevärigheterna. Bland annat

Även kontoret var bevarat.

finns en mängd obearbetat gjutgods. En motor tillverkas nu i de gamla maskinerna med detta som utgångsmaterial. Tillverkningen dokumenteras noggrant och kommer att utgöra en del av vår kunskapsöverföring till eftervärlden.

Visningen avslutades i den byggnad som inrymde kontor och vaktmästarbostad. Även dessa delar tilldrog sig stor uppskattning och intresse från oss alla.

Är du en ung teknisk officer – besök Pythagoras, lär känna teknikens historia och få insikt i att dagens teknik står på axlarna på gårdagens.

Är du en äldre teknisk officer – besök Pythagoras för en nostalgisk högtidsstund med minnesvärda syn-, lukt- och ljudupplevelser.